Lausunto seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta koskevasta hallituksen esityksestä ja muista lakialoitteista

Asia: HE 13/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi
Asia: KAA 2/2019 vp Raiskauksen määritelmä suostumusperustaiseksi - Suostumus2018
Asia: LA 24/2020 vp Lakialoite laiksi rikoslain 17 luvun muuttamisesta
Asia: LA 96/2020 vp Lakialoite laiksi rikoslain 20 luvun 7 §:n muuttamisesta

Yleistä nykylainsäädännön puutteista ja hallituksen esityksestä

HE 13/2022 vp

Seksuaalirikoslainsäädännön uudistus on tärkeä hanke, sillä nykyinen lainsäädäntö on vanhentunutta ja aukollista eikä suojaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta riittävästi. Havaintoni perustuvat analyyseihin raiskausta (RL 20:1), törkeää raiskausta (RL 20:2) ja seksuaalista hyväksikäyttöä (RL 20:5) koskevista käräjäoikeus- ja hovioikeustuomioista, syyttämättäjättämis- ja esitutkinnan rajoittamispäätöksistä sekä poliisin ei rikosta –päätöksistä. Analyyseissäni tuomioita ja päätöksiä on yhteensä noin 450. Lausuntoni keskittyy aikuisiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin.

Nyky-ymmärryksen mukaan seksuaalirikoslainsäädännöllä suojataan seksuaalista itsemääräämisoikeutta. Seksuaalisella itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan oikeutta määrätä omasta seksuaalisesta käyttäytymisestään, kunhan ei loukkaa toisen vastaavaa oikeutta. Siihen sisältyy sekä vapaa tahdonmuodostus että rajojen asettaminen tahdonmuodostusta seuraavalle toiminnalle. Myös Suomea velvoittavien ihmisoikeusnormien mukaan sellaiset teot, joihin henkilö ei osallistu vapaasta tahdostaan, on kriminalisoitava (Istanbulin sopimus SopS 53/2015, Euroopan ihmisoikeustuomioistuin: M.C. v Bulgaria 4.12.2003).

Nykylainsäädäntö suojaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta vain rajallisissa tapaustyypeissä eikä täytä kansainvälisiä ihmisoikeusvelvoitteita. Raiskauksen tai pakottamisen seksuaaliseen tekoon tunnusmerkistö voi jäädä täyttymättä tapauksissa esimerkiksi, joissa henkilö on ilmaissut vastustusta seksuaaliseen kanssakäymiseen (sanomalla ’ei’), mutta tekijä ei käytä väkivaltaa tai uhkausta – vaikka tekijä myöntäisi kuulleensa kiellon.

> *”Epäilty kertoo asianomistajan sanoneen kerran ei, mutta sen jälkeen hän ei ollut vastustellut sukupuoliyhteyttä.”*
> *Syyttämättäjättämispäätös*

Samoin ongelmallisia ovat tilanteet, joissa henkilö on unessa tai vain puoliunessa. Jos henkilöllä on muistikuvia sukupuoliyhteydestä, ratkaisija (poliisi, syyttäjä tai tuomioistuin) voi tulkita, että henkilö ei ollut lain vaatimalla tavalla kokonaan tiedoton, ja raiskauksen tunnusmerkistö jää täyttymättä. Jos henkilö on puoliunessa, ei tunnusmerkistö täyty. Usein selvää kuitenkin on, että suostumusta

seksuaaliseen kanssakäymiseen ei ollut, mutta kiistely tuomioistuimessa keskittyy unitilan tai sen puutteen osoittamiseen (ks. esim. Helsingin Sanomat 4.9.2018).

> *”Sikäli jos asianomistaja olisi ollut hereillä, ei samainen menettely – jollei siihen sisältyisi fyysistä pakottamista – täyttäisi rikoksen tunnusmerkistöä, vaikka asianomistaja ei olisikaan sormien peräaukkoon työntämisestä pitänyt.”*
> *Käräjäoikeustuomio*

Nykyinen tunnusmerkistö ei myöskään välttämättä kata tilanteita, joissa seksuaalinen kanssakäyminen aloitetaan yllättäen.

Soveltamiskäytäntö on kuitenkin hyvin vaihtelevaa. Osa ratkaisijoista arvioi tosiasiallisesti suostumuksen puuttumista, mutta ’pukee’ tämän väkivallan tai avuttoman tilan muotoon, jolloin myös yllämainitun kaltaiset tapaukset voivat tulla tuomituiksi. Tällainen ratkaisutapa ei ole laillisuusperiaatteen kannalta suotava, vaikka suojaakin seksuaalista itsemääräämisoikeutta.

Toisinaan tapaukset voidaan tuomita joko seksuaalisina hyväksikäyttöinä (RL 20:5, rangaistusasteikko sakkoa–4 vuotta vankeutta) tai seksuaalisina ahdisteluina (RL 20:5 a, rangaistusasteikko sakkoa–6 kk vankeutta), mutta rikosnimike ja rangaistustaso eivät tällöin vastaa rikoksen moitittavuutta. Lisäksi seksuaalinen hyväksikäyttö soveltuu vain hyvin rajallisissa tapaustyypeissä, ja seksuaalisesta ahdistelusta voidaan tuomita vain, jos asianomistaja on ymmärtänyt vaatia rangaistusta.

Tunnusmerkistö vaikuttaa myös siihen, kummalle osapuolelle asetetaan velvollisuus huolehtia seksuaalisen kanssakäymisen suostumuksellisuudesta. Käytännössä uhrilta on toisinaan edellytetty jatkuvaa ja fyysistä vastustelua, eikä tekijälle ole asetettu velvollisuutta kunnioittaa uhrin tahtoa.

> *”Se, että seksikumppani sanoo yhdyntää kohti edettäessä tai yhdyntöjen välillä ”ei, en halua”, ei aina ole riittävä signaali toiselle siitä, että suostumusta ja halua seksin jatkamiseen ei ole olemassa.”*
> *Käräjäoikeustuomio*

Hallituksen esityksen mukainen, vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuva sääntely vastaisi laajasti nykylainsäädännön puutteisiin. Esityksen perusteluissa on myös ansiokkaasti eritelty esimerkiksi sitä, millä perusteella tekijä voi tai ei voi päätellä toisen osallistuvan vapaaehtoisesti. Tekijä ei voisi esimerkiksi nojata omiin stereotyyppisiin oletuksiinsa vapaaehtoisuudesta.

Lainsäädännön muuttaminen vapaaehtoisuuden tai suostumuksen puutteeseen perustuvaksi ei merkittävästi vaikuttaisi näytön arviointiin. Jo nykyisin tuomioistuimissa punnitaan yleisesti sitä, suostuiko asianomistaja seksuaaliseen kanssakäymiseen. Tämän tyyppinen kysymyksenasettelu ei siis ole tuomioistuimessa vierasta, ja johtopäätökset tehtäisiin samanlaisen näytön pohjalta kuin nykyisin. Raiskauksesta ei useinkaan aiheudu ulkoisesti todettavia vammoja, ja esimerkiksi DNA-löydöksen näyttöarvo on vähäinen, jos syytetty myöntää seksuaalisen kanssakäymisen, mutta väittää sen tapahtuneen yhteisymmärryksessä. Tällöin tuomioistuin tekee johtopäätöksensä korkeimman oikeuden ohjeistamin tavoin esimerkiksi:

- todistajan havainnoista asianomistajan tuoreesta jälkireagoinnista (esim. itkuisuus, järkytys),
- siitä, mitä todistajat ovat havainneet asianomistajan ja vastaajan kanssakäymisestä ennen tekoa tai sen jälkeen (esim. romanttisen tai seksuaalisen kiinnostuksen puute, kanssakäymisen muuttuminen),
- siitä, mitä asianomistaja on kertonut todistajille ja rikosprosessissa (kertomuksen olennaisen sisällön muuttumattomuus ja yksityiskohtaisuus),
- asianomistajalle aiheutuneista pitkäaikaisista seurauksista (esim. traumaperäinen stressireaktio, masennus) sekä
- arvioimalla vastaajan kertomuksen muuttumattomuutta, johdonmukaisuutta, yksityiskohtaisuutta ja täsmäävyyttä muuhun todisteluun.

Tällaisen näytön perusteella voidaan arvioida asianomistajan vapaaehtoisuutta tai suostumuksen puutetta yhtä lailla kuin lievää väkivaltaa, uhkausta tai avuttoman tilan hyväksikäyttöä. Epäselvässä tapauksessa epäselvyys koituisi edelleen syytetyn hyväksi, ja näyttötaakka olisi lähtökohtaisesti syyttäjällä ja asianomistajalla.

Vapaaehtoinen osallistuminen vai suostumus

HE 13/2022 vp
KAA 2/2019 vp

Hallituksen esityksessä on valittu säätelyratkaisuksi seksuaalirikosten määritteleminen keskeisesti vapaaehtoisuuden puutteen kautta, kun kansalaisaloitteessa käytetään keskeisenä määritelmänä suostumuksen puutetta. **Käytännössä sekä vapaaehtoisuuden että suostumuksen puutteeseen pohjaavaa sanamuotoa sovellettaisiin todennäköisesti samalla tavalla.** Itse asiassa kansalaisaloitteen perusteluissa ’suostumus’ määritellään vapaaehtoisuuden kautta: ”Suostumuksella tarkoitetaan vapaaehtoisuuteen pohjautuvaa yhteisymmärrystä tai sopimusta seksuaaliseen tekoon tai yhdyntään osallistumisesta.” Hallituksen esityksessä määritellään myös vapaaehtoisuutta. Pidän näitä määritelmiä onnistuneina (”osallistunut omasta valinnastaan, joka hänellä on ollut riittävä kyky ja vapaus tehdä”; ”onko sukupuoliyhteyden kohteena olevalla henkilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää siihen osallistumatta”).

Molemmissa lakialoitteissa luetellaan vapaaehtoisuuden tai suostumuksen puutteen sisältävät tilanteet raiskaussäännöksen 2 momentissa. Kansalaisaloitteen lista on jonkin verran pidempi, mutta sisällöllisesti samankaltainen, pois lukien valta-aseman väärinkäyttöä koskeva sääntely (ks. alla). Aloitteessa listataan joitain tapaustyyppejä, jotka on hallituksen esityksessä jätetty perustelujen varaan. **Hallituksen esityksen vahvuutena on, että säätelyratkaisussa edellytettäisiin nimenomaisesti vapaaehtoisuuden ilmaisemista.** 1 kohdan mukaan henkilön osallistumista ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti (”vain kyllä tarkoittaa kyllä” –malli). Kansalaisaloite ei sisällä tällaista nimenomaista vaatimusta, vaikkakin vaatimus suostumuksen ilmaisemisesta voidaan lukea esimerkiksi siitä, että tekijä ei voisi päätellä suostumusta olevan, jos suostumuksen on ilmaissut sanoin tai käyttäytymisellä joku muu henkilö kuin hän itse. ”Vain

kyllä tarkoittaa kyllä” –malli suojaa seksuaalista itsemääräämisoikeutta laajasti ja toteuttaa parhaiten kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet.

Vapaaehtoisuuden puutteen osoittavat seikat

HE 13/2022 vp

Hallituksen esityksen mukaan vapaaehtoisuuden puutetta ei voitaisi arvioida suoraan, sillä väitetyn raiskaustilanteen pitäisi täyttää jokin 2 momentin tilanteista. Tällöin on erityisen tärkeää, että 2 momentti kattaa kaikki tilanteet, joissa vapaaehtoisuus puuttuu. On ainakin periaatteessa mahdollista, että syntyy tilanteita, joissa vapaaehtoisuus puuttuu, mutta mikään 2 momentin tilanteista ei täyty. Tällaisten tilanteiden varalta olisi kannatettavaa, että ratkaisijalla olisi mahdollisuus vedota suoraan vapaaehtoisuuden puuttumiseen, eli että 2 momentin lista ei olisi tyhjentävä. Tämä olisi myös laillisuusperiaatteen kannalta parempi vaihtoehto kuin tilanteen ’pukeminen’ 2 momentin mukaiseksi, kun 2 momentti ei selkeästi sovellu. Tietysti tällaisten tilanteiden voidaan odottaa olevan harvinaisia, ja laillisuusperiaate edellyttäisi, että vapaaehtoisuuden puute olisi selkeää.

3 kohdan mukaan vapaaehtoisuus puuttuisi, jos henkilö ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi. Kohtaan sisältyy looginen ristiriita: 3 kohta tulisi sovellettavaksi tilanteissa, joissa henkilö on (näennäisesti) ilmaissut osallistuvansa seksuaaliseen kanssakäymiseen vapaaehtoisesti (muuten kyse on 1 kohdan mukaisesta tilanteesta), mutta hän ei kuitenkaan ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. **Sanamuoto viittaa siis siihen, että henkilö ei ole lainkaan voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Sen sijaan kohdalla on tarkoitus pikemminkin kattaa tilanteita, joissa henkilö ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan vapaasti. Tämä tarkennus tulisi lisätä 3 kohdan sanamuotoon.**

3 kohtaan sisältyisi myös ’erityisen valta-aseman vakava väärinkäyttö’. Tämän tekomuodon lisääminen raiskauksen soveltamisalaan olisi erittäin tärkeä muutos. Nykylainsäädäntö ei tunnista väkivaltaa tai uhkausta hienovaraisemman vaikuttamisen aiheuttaman loukkauksen vakavuutta, sillä valta-aseman väärinkäyttötilanteet on kriminalisoitu vain lievemmin rangaistavina seksuaalisina hyväksikäyttöinä. Edellytys, että valta-asema olisi ’erityinen’, on kuitenkin omiaan tekemään säännöksen soveltamisalasta sekavan. Nykyisessä säännöksessä seksuaalisesta hyväksikäytöstä on runsaasti tämänkaltaisia soveltamiskynnyksen nostamiseen tähtääviä ilmaisuja, joita ’pinotaan’ päällekkäin. Tutkimukseni mukaan tämä on tehnyt säännöksestä vaikeasti sovellettavan (Otava Piha, Defensor Legis 1/2022).

Perustelujen mukaan erityisyysedellytyksellä tarkoitettaisiin, että valta-aseman tulisi olla merkitykseltään erityisen suuri, mitä arvioitaisiin erityisesti elämän perusedellytysten kannalta. Epäselvää kuitenkin on, olisivatko myös seksuaalisen hyväksikäytön pykälässä luetellut valta-asemat ’erityisiä’. Seksuaalisen hyväksikäytön pykälässä luetellaan valta-asemina 1) valvonta- tai määräysvalta-asema alle 18-vuotiaaseen koulussa, laitoksessa, työsuhteessa tai vapaa-ajan toiminnassa, 2) aikuisen asema alle 18-vuotiaaseen, kun alaikäisen kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on

hänen kypsymättömyytensä sekä osapuolten ikäeron vuoksi olennaisesti heikompi, sekä 3) valta-asema suhteessa henkilöön, joka on hoidettavana sairaalassa tai muussa laitoksessa. Varsinkaan 1 ja 2 kohdissa luetellut valta-asemat eivät vaikuta olevan kaikilta osin elämän perusedellytysten kannalta merkitykseltään erityisen suuria. Kuitenkin näissäkin suhteissa valta-asemaa voidaan väärinkäyttää siten, ettei alisteisessa asemassa oleva voi osallistua vapaaehtoisesti. Erityisyysedellytyksen vuoksi esimerkiksi 16-17–vuotiaiden suoja jäisi kuitenkin näissä tilanteissa vain seksuaalisen hyväksikäytön pykälän varaan. Edellytys valta-aseman erityisyydestä on joka tapauksessa tarpeeton soveltamiskynnyksen nostamisen kannalta, sillä soveltamiskynnystä määrittää myös se, että uhri ei voi muodostaa tai ilmaista tahtoaan ja että aseman väärinkäyttö on vakavaa. **Edellytys valta-aseman erityisyydestä kannattaisi poistaa.**

Tuottamuksellinen raiskaus

KAA 2/2019 vp

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan rangaistavaksi raiskaus ’törkeästä piittaamattomuudesta’. Perustelujen mukaan kyse olisi tilanteista, joissa ”tekijä ei ole selvittänyt suostumusta tai tekijä on suhtautunut piittaamattomasti ilmeiseen epäselvyyteen suostumuksen suhteen tai kun tekijällä on syytä epäillä, että teon kohde osallistuu sukupuoliyhteyteen ilman suostumusta”. Siltä osin kuin tekijä ei ole selvittänyt suostumusta eikä toinen osapuoli ole sellaista ilmaissut tai kun ilmaisu on ollut epäselvä, kyse olisi kuitenkin tahallisesta raiskauksesta jo perussääntelyratkaisun perusteella. Erityisesti hallituksen esityksen mukaisessa sääntelymallissa nämä tilanteet tulisivat katetuiksi tahallisina raiskauksina jo muutenkin.

Siltä osin kuin kyse on tilanteesta, jossa tekijällä on syytä epäillä, että teon kohde osallistuu sukupuoliyhteyteen ilman suostumusta (tai vapaaehtoisuutta), mutta kyse ei kuitenkaan olisi tahallisuuskynnyksen ylittävästä teosta, kyse olisi tuottamuksellisen teon rangaistavaksi säätämisestä. Tällaisen sääntelyn sovittaminen Suomen rikosoikeuteen vaatisi lisäselvityksiä sen suhteen, miten sääntely kannattaisi toteuttaa, jotta tosiasiallisesti tahallisista teoista ei rangaistaisi tuottamuksellisina. Lisäksi hyödyllistä olisi saada ensin tietoa siitä, mihin vapaaehtoisuuden tai suostumuksen puutteeseen perustuvan raiskauksen soveltamisala käytännössä asettuisi. **Tällä hetkellä en näe, että tuottamuksellisen raiskauksen rangaistavuutta kannattaisi toteuttaa.**

Seksuaalinen kajoaminen

HE 13/2022 vp

Hallituksen esityksessä sääntelystä on poistettu viittaukset henkilön puolustautumiskykyyn eikä puolustautumista tai minkäänlaista vastustelua edellytettäisi vapaaehtoisuuden puuttumiseen perustuvassa sääntelyssä. Kuitenkin seksuaalisen kajoamisen yhteydessä eritellään seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen olennaisuuteen liittyviä seikkoja ja todetaan: ”Loukkauksen olennaisuutta koskevan edellytyksen täyttymistä voivat lisätä myös esimerkiksi seksuaalisen teon jatkaminen uhrin kielloista tai estelyistä huolimatta ja olosuhteet, joissa uhrin on vaikeaa estää tai lopettaa teon kohteeksi joutuminen sanoin tai teoin.”

Lausuma on ongelmallinen sekä systematiikan että sisällön kannalta. Ensinnäkin on sisällöllisesti ongelmallista, jos sitä, että tekijä lopettaa uhrin kieltäessä, pidetään osoituksena siitä, että seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus ei ole ollut olennainen (ja siten teko on rankaisematon). Uhrilta ei pidä edellyttää teon vastustamista sanoin tai teoin, ja raiskauksen osalta todettaisiinkin, ettei uhrilta edellytetä kieltäytymistä, vastustelua tai puolustautumista. Siinä vaiheessa, kun uhri kieltää, teko on jo tapahtunut, eikä myöhempi lopettaminen voi tätä enää muuttaa. Tämänkaltainen ajattelu on myös ristiriidassa sen kanssa, että äkillisesti aloitetut teot mainittaisiin 2 momentin 3 kohdassa. Toiseksi lausumassa sekoitetaan teon vakavuuden tai 'suuruuden' arviointi ja se, milloin teko loukkaa henkilön itsemääräämisoikeutta (vapaaehtoisuuden kriteerit). Muutoin seksuaalisen teon olennaisuuden arvioinnista sanottu noudattelee tätä systemaattista erotusta.

Seksuaalinen hyväksikäyttö

HE 13/2022 vp
KAA 2/2019 vp

Kansalaisaloitteessa ehdotetaan, että seksuaalisen hyväksikäyttöpykälän kattamat tilanteet siirrettäisiin kokonaisuudessaan ankarammin rangaistaviksi (raiskauksina tai pakottamisina seksuaaliseen tekoon). Hallituksen esityksessä seksuaalinen hyväksikäyttöpykälä säilytettäisiin, mutta raiskauksen ja seksuaalisen kajoamisen soveltamisalan muutokset vaikuttaisivat merkittävästi tapausten rikosoikeudelliseen arviointiin. Hyväksikäyttöpykälä säilytettäisiin lisäsuojana tapauksissa, joissa raiskaus tai seksuaalinen kajoaminen eivät soveltuisi. Näiden keskinäinen soveltamisala tullee olemaan varsin epäselvä jonkin aikaa. Arvioin todennäköiseksi, että lähes kaikki nykyisin seksuaalisina hyväksikäyttöinä tuomitut tapaukset täyttäisivät raiskauksen tai seksuaalisen kajoamisen tunnusmerkistön. Seksuaalisina hyväksikäyttöinä voisi siten tulla tuomituksi tapauksia, jotka eivät tällä hetkellä ole edenneet rikosprosessissa.

Tutkimukseni mukaan seksuaalisen hyväksikäytön soveltaminen on ollut vaikeaa, sillä säännös on hyvin kasuistinen (siinä on paljon yksityiskohtaisia tunnusmerkistötekijöitä) ja tunnusmerkistötekijät ovat osin päällekkäisiä (Otava Piha, Defensor Legis 1/2022). Tämä on tehnyt säännöksen soveltamisesta sekavaa, kun yksittäisten tunnusmerkistötekijöiden merkitys jää hämäräksi. Esimerkiksi korkein oikeus on tämän takia tulkinnut lain sanamuotoa väljähkösti. Tämä on parantanut seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa, mutta on laillisuusperiaatteen kannalta ongelmallista. **Säännökseen ehdotetut muutokset ovat oikeansuuntaisia, sillä tunnusmerkistötekijät vähenisivät ja selkiytyisivät. Säännös sisältäisi kuitenkin edelleen ongelmallisia tunnusmerkistötekijöitä.**

2 kohdan soveltamisen edellytyksenä olisi edelleen nuoren kypsymättömyys. Tällä ei kuitenkaan enää tarkoitettaisi sitä, että nuori olisi ikäisiään henkisesti kehittymättömämpi ja kykenemättömämpi käyttämään seksuaalista itsemääräämisoikeuttaan, mikä on perusteltua, sillä säännöksen tarkoituksena on tarjota nuorille lisäsuojaa aikuisen epäasialliselta vaikuttamiselta. Myös ikätasoinen nuori tarvitsee tällaista lisäsuojaa, sillä nuoren aivot ja kognitiiviset kyvyt eivät ole vielä täysin kehittyneet. Vaikka tämän ikäisiä nuoria ei pidettäisikään seksuaalisesti kypsymättöminä, ovat he kuitenkin vielä alttiimpia

vaikuttamiselle erityisesti silloin, kun nuori on vaikeassa elämäntilanteessa tai kun ikäeron lisäksi asiassa vaikuttaa muunkinlainen suhde, kuten ystävyys- tai tuttavuussuhde.

'Kypsymättömyys' on kuitenkin käytännössä ongelmallinen tunnusmerkistötekijä, sillä tekijä voi vedota siihen, että nuori ei ole kypsymätön. Tämä johtaa uhrin kypsyyden arviointiin rikosprosessissa, mikä on haitallista. Lisäksi tahallisuus jää herkästi täyttymättä, sillä kypsyyden arviointi on vaikeaa. Hallituksen esityksen perustelujen mukaan ikäerolla olisi vaikutusta arvioitaessa kypsyyseroa. Hyväksikäyttösäännöksessä (toisin kuin lapsiin kohdistuvissa rikoksissa) ei kuitenkaan edellytetä kypsyyseroa, vaan nuoren kypsymättömyyttä. Lisäksi jos kypsymättömyys päätellään ikäerosta, on edellytys kypsyydestä tarpeeton ja ainoastaan hankaloittaa säännöksen soveltamista, koska sanamuoto edellyttää, että nuoren kyky itsenäisesti päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on tekijää heikompi *sekä* ikäeron *että* kypsymättömyyden vuoksi.

2 kohdan vaatimus kypsymättömyydestä pitäisi poistaa. Soveltamisala voitaisiin jättää aseman hyväksikäytön, ikäeron ja tekijää heikomman päätöksentekokyvyn varaan. Vaihtoehtoisesti kypsymättömyys voitaisiin korvata esimerkiksi haavoittuvuuden käsitteellä tai viittauksella olosuhteisiin ("-- päättää seksuaalisesta käyttäytymisestään on hänen haavoittuvuutensa/olosuhteiden sekä osapuolten ikäeron vuoksi --").

2 kohdassa ei ole myöskään perusteltua säilyttää viittausta 'kykyyn' päättää seksuaalisesta käyttäytymisestä, kun esimerkiksi 3 ja 4 kohdissa viittaukset kykyyn on korvattu viittauksella 'mahdollisuuteen'. Raiskaussäännöksessäkin viittaukset 'kykyyn' on korvattu lievemmällä ilmaisulla 'ei ole voinut'. Seksuaalisen hyväksikäytön 2 kohdassakin nuoren 'mahdollisuus' päättää seksuaalisesta käyttäytymisestä kuvaisi tilannetta paremmin kuin 'kyky'. **2 kohdan viittaus 'kykyyn' olisi syytä korvata viittauksella 'mahdollisuuteen'.**

3 kohdan laitosedellytys ei ole perusteltu, koska lähtökohtana on nykyisin avohoito. Vakavastikin sairaita tai vammaisia saatetaan hoitaa kotona, ja he ovat yhtä lailla alttiita hyväksikäytölle sellaisten henkilöiden toimesta, jotka ovat heihin nähden valta-asemassa. Jos hoitoa vaativa sairaus tai vammaisuus sekä sen aiheuttama tahdonmuodostus- tai -ilmaisukyvyn heikkeneminen on tekijän tiedossa, ei ole mitään syytä, miksi tekijä ei syyllistyisi yhtä moitittavaan seksuaaliseen hyväksikäyttöön henkilön ollessa kotihoidossa kuin silloin, kun henkilö on hoidettavana laitoksessa. Kuitenkin kotihoidossa olevan suoja rakentuisi 4 kohdan erityisen valta-aseman väärinkäytön varaan, jolloin soveltamiskynnys olisi korkeampi. **3 kohdan edellytys laitoshoidosta tulisi poistaa ("-- henkilön, jonka mahdollisuus muodostaa tai ilmaista tahtoaan on sairauden, vammaisuuden tai muun heikkoudentilan vuoksi heikentynyt --").**

4 kohdassa ehdotetaan käytettäväksi ilmaisua 'erityinen valta-asema', josta olen lausunut edellä. Rangaistavuus voitaisiin nähdäkseni jättää yksinkertaisesti 'valta-aseman väärinkäytön' ja heikentyneen tahdonmuodostus- ja -ilmaisumahdollisuuden varaan.

Kuvien levittäminen ja hallussapito

HE 13/2022 vp
LA 24/2020 vp

Kansanedustajien lakialoite ja hallituksen esitys ovat monelta osin samansisältöisiä, vaikkakin hallituksen esityksessä lain systematiikkaa muutettaisiin ja rikosnimikkeet eroaisivat. Hallituksen esityksen rikosnimikkeitä (”Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan levittäminen/hallussapito”) voidaan pitää laajempina ja neutraalimpina, sillä kuvissa ja kuvatallenteissa ei välttämättä esitetä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön täyttävää tekoa (kuvan tai kuvatallenteen ei mm. tarvitse olla todellisuuspohjainen, vaan riittää, että se on todenmukainen).

Molemmissa lakiesityksissä ehdotetaan, että jo yksittäisen lasta seksuaalisesti esittävän kuvan tai kuvatallenteen levittäminen tehtäisiin rangaistavaksi, mikä on perusteltua ja täyttää myös Suomen kansainvälisiä velvoitteita. Kansanedustajien aloite on tehty lasta esittäviä kuvia silmälläpitäen, mutta sen mukaan muutos koskisi myös väkivaltaa tai eläimeen sekaantumista esittävän kuvan tai kuvatallenteen levittämistä. Käytännössä jälkimmäisen muutoksen käytännön vaikutus olisi todennäköisesti vähäinen, sillä tapauksissa, jotka tulevat poliisin tietoon, kuvia tai tallenteita todennäköisesti levitettäisiin joka tapauksessa useampia. Muutos voisi kuitenkin olla systematiikan kannalta järkevä, samoin perustein kuin lasta esittävien kuvienkin kohdalla: nykyteknologia mahdollistaa myös yksittäisten kuvien levittämisen varsin helposti hyvin laajalle ihmisjoukolle.

Kansanedustajien aloitteessa ehdotetaan myös törkeän tekomuodon säätämistä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä kuvaavan (lasta seksuaalisesti esittävän) materiaalin hallussapidosta. Asiantuntemukseni ei riitä arvioimaan ehdotetun muutoksen käytännön merkitystä. Törkeän tekomuodon säätäminen voisi olla perusteltua. Kansanedustajien perustelut säännöksen tarpeellisuudelle viittaavat kuitenkin joiltain osin materiaalin levittämiseen eikä hallussapitoon (kuvien jakaminen ehtona verkkosivuston jäsenyydelle). Ehdotettu rangaistusasteikko (1–6 v vankeutta) on varsin ankara hallussapitorikoksesta, jopa ankarampi kuin törkeästä levittämisrikoksesta (4 kk – 6 v vankeutta). Tätä ei voida pitää oikeasuhtaisena. Oikeasuhtaisempi rangaistusasteikko voisi olla vankeutta enimmillään 4 v (jolloin minimirangaistus olisi 2 viikkoa vankeutta) tai vankeutta 4 kk – 4 v.

Kansanedustajat ehdottavat myös väkivaltakuvauksen hallussapidon säätämistä rangaistavaksi. Perusteluna on lapsiin kohdistuvan väkivallan ihannoinnin moitittavuus, mutta säädösesitys ei rajoittuisi lapseen kohdistuvaa väkivaltaa esittävän kuvan hallussapidon kriminalisointiin. Säädösesitys vaikuttaa siis liian laajalta esitettyihin perusteluihin nähden. Asiantuntemukseni ei riitä arvioimaan säädöksen tarpeellisuutta ja tarpeellista laajuutta, mutta säädös tarvitsisi joka tapauksessa jatkovalmistelua, jotta se voitaisiin ottaa sääntelyn pohjaksi.

Sukupuoliyhteys lähisukulaisten kesken

HE 13/2022 vp

Tukinainen ry on lakiuudistusprosessin aikana tuonut lausunnoissaan esiin, että lähisukulaisten välisen sukupuoliyhteyden rangaistavuus vaikuttaa raiskausrikosten ilmoittamiseen. Käytännössä rangaistusuhka kannustaa aikuisena lähisukulaisensa raiskaamaksi joutunutta olemaan ilmoittamatta raiskauksesta poliisille, elleivät todisteet ole todella vahvat, sillä jos raiskaussyyte ei menesty, hän voi itse tulla tuomituksi sukupuoliyhteydestä lähisukulaisten kesken (ks. esim. Turun HO R18/990, josta Ilta-Sanomien uutinen). Oikeudellinen avustaja tai terapeuttikaan ei voi suositella rikoksen ilmoittamista tilanteessa, jossa asiakas saattaa itse joutua syytetyn asemaan.

Rikoslainsäädännöllä ei voida tehokkaasti vaikuttaa aikuisten väliseen vapaaehtoiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen (käyttäytymiseen) eikä perheen sisäisten seksuaalisten jännitteiden syntymiseen (tunteisiin), joten kriminalisointi ei todellisuudessa toteuta tarkoitustaan suojata ”perheen kiinteyttä ja perhesuhteita laajemmin”. Rikoslaki on väärä ja tehoton väline moraalikysymyksien ratkaisemiseen. Lisäksi ottaen huomioon, että tällainen seksuaalinen kanssakäyminen on käytännössä sosiaalisesti paheksuttavaa ja siten yksityisenä pidettävää, tapaukset todennäköisesti tulevat viranomaisen tietoon vain silloin, kun tilanteeseen liittyy epäily jostain muustakin rikoksesta. Riski siitä, että toisen rikoksen uhri tulee tuomituksi, on siis suuri.

En kannata Tukinaisen ehdotusta, että säännös muotoiltaisiin niin, että ainoastaan vanhempaa osapuolta rangaistaisiin. Seksuaalisen väkivallan tekijä voi myös olla oma (aikuinen) lapsi tai lapsenlapsi. Esimerkiksi jälkeläistensä huolenpidosta riippuvaiset ikääntyneet henkilöt ovat alttiita seksuaaliselle väkivallalle. Tällöin Tukinaisen mallin mukaan tuomittaisiin uhri ja vapautettaisiin tekijä, jos raiskausta ei kyetä todistamaan. Tämä olisi vielä nykytilaakin pahempi oikeudenloukkaus.

Vaikka RL 17:22 ei ole seksuaalirikos ja siten ei kuulu uudistuksen ytimeen, se vaikuttaa seksuaalirikosten ilmoittamiseen ja tapausten käsittelyyn. Siksi säännös olisi luontevaa kumota uudistuksen yhteydessä. Uhrin pitää saada raiskausasia tutkituksi ilman pelkoa tuomituksi tulemisesta. **Säännös sukupuoliyhteydestä lähisukulaisten kesken pitäisi kumota.**

Mikäli säännöstä ei kuitenkaan haluta kumota, voisi säännöstä muotoilla uudelleen niin, että vapaaehtoisuudesta ja osapuolten tasavertaisuudesta tulisi myös sen tunnusmerkistötekijöitä. Tällöin rikoksesta ei tuomittaisi, jos näistä jäisi varteenotettava epäily, vaikka raiskausta tai seksuaalista hyväksikäyttöäkään ei voitaisi todistaa. Muokattuna säännöksen 1 momentti voisi kuulua:

> Joka on *vapaaehtoisesti* sukupuoliyhteydessä oman lapsensa tai tämän jälkeläisen kanssa, oman vanhempansa tai tämän vanhemman tai isovanhemman kanssa taikka veljensä tai sisarensa kanssa, *eikä häntä ole saatu sukupuoliyhteyteen asemaa hyväksikäyttäen,* on tuomittava *sukupuoliyhteydestä lähisukulaisten kesken* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Rangaistustasot

HE 13/2022 vp
KAA 2/2019 vp
LA 96/2020 vp

Kolmessa lakialoitteessa ehdotetaan rangaistustasojen nostamista ainakin joidenkin rikosten kohdalla. **Ehdotetut muutokset ovat perusteltuja ja Suomen rikosoikeuden yleisen linjan mukaisia.**

Raiskaus. Hallituksen esityksessä ja kansalaisaloitteessa raiskauksen rangaistustason nosto perustuisi yhden tekomuodon, 'vähemmän vakavan raiskauksen' (nyk. 1 § 3 mom.) poistamiseen. Kun lievimpien raiskauksen tunnusmerkistön täyttävien tekojen minimirangaistus nousisi vuoteen vankeutta (neljän kuukauden sijaan), vastaavasti myös muiden, nykyisin ns. perusmuotoisten raiskausten rangaistukset nousisivat. Lisäksi raiskauksen soveltamisalaan tulisi rikoksia, jotka on nykyisin tuomittu seksuaalisina hyväksikäyttöinä (5 §), seksuaalisena ahdisteluna (5 a §) tai ovat olleet jopa täysin rankaisemattomia. Minimirangaistuksen nostaminen on perusteltua, sillä raiskaukset ovat vakavia itsemääräämisoikeutta ja ruumiillista koskemattomuutta loukkaavia rikoksia. Ehdotettu minimirangaistus noudattelee Suomen rikosoikeuden yleistä linjaa ja on oikeasuhtainen verrattuna muihin ruumiillista koskemattomuutta loukkaaviin tekoihin.

Lapsenraiskaus ja törkeä seksuaalinen kajoaminen lapseen tai törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Hallituksen esityksessä ja kansanedustajien lakialoitteessa ehdotetaan joidenkin lapseen kohdistuvien rikosten minimirangaistuksen nostoa. Rangaistustason nosto koskisi sukupuoliyhteyden sisältäviä tekoja sellaisinaan sekä sellaisia muita seksuaalisia tekoja, joihin liittyy tiettyjä moitittavuustekijöitä. Minimirangaistukseksi ehdotetaan kahta vuotta vankeutta (yhden vuoden sijaan). Hallituksen esitys ja kansanedustajien lakialoite ovat tältä osin käytännössä samansisältöisiä. Molemmissa ehdotuksissa säilyisi myös rangaistusasteikoltaan lievempi säännös, jota tekoihin voitaisiin soveltaa tietyissä olosuhteissa (lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö). Rangaistustason nosto on perusteltu lasten ruumiillisen koskemattomuuden ja kehityksen suojaamiseksi.

Seksuaalinen kajoaminen, törkeä seksuaalinen kajoaminen ja seksuaalinen hyväksikäyttö. Hallituksen esityksessä ehdotetaan seksuaalisen kajoamisen (nyk. pakottaminen seksuaaliseen tekoon) ja seksuaalisen hyväksikäytön minimirangaistuksen nostoa neljään kuukauteen vankeutta (sakon sijaan). Rangaistustason nosto on perusteltu. Kyse on vähäistä vakavammista seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja koskemattomuutta loukkaavista teoista, joiden ei tulisi olla sakolla sovitettavissa. Seksuaalisen kajoamisen osalta ehdotetaan myös maksimirangaistuksen nostoa neljään vuoteen vankeutta (kolmen vuoden sijaan), ja törkeän tekomuodon säätäminen nostaisi maksimirangaistuksen jopa kuuteen vuoteen vankeutta. Törkeän tekomuodon osalta ero nykytilaan olisi suuri, mutta perusteluna voidaan pitää sitä, että nykylaissa ei ole voitu rangaista riittävän ankarasti sellaisista törkeistä seksuaalirikoksista, jotka eivät sisällä sukupuoliyhteyttä. Kyse olisi siis nykylaissa olevan aukon tukkimisesta.

Otava Piha
OTM, väitöskirjatutkija
Helsingin yliopisto
otava.piha@helsinki.fi
050 3131 950